

ישוב ארץ ישראל בשעת סכנה¹

א. פתיחה

מאז ומתמיד היתה מצוות יישוב הארץ נוגעת בסכנה. אבותינו, שהארץ הובטחה להם בראשונה, יצאו ממנה מפני הרעב. יוצאי מצרים היו תחת איום מלחמה שהאריך את דרכם. חטא המרגלים, שעיקב את בואם לארץ, נגע בסכנה, שהרי המרגלים אמרו שהארץ אוכלת יושביה ולא יהיה ניתן לעלות בגלל בני הענק והערים הבצורות. המשנה (כתובות קי, ב) קובעת שהכול מעלים לארץ ישראל. אבל בין הפוסקים נפלה מחלוקת בשאלת הסכנה והשפעתה על יישומה של הלכה זו. בשנות הגלות עלו לארץ יחידים, ואילו בדורות האחרונים באה לידינו הזכות לראות בעליית רבים כעם שלם החוזר לארצו². גם כאשר התקיימה בנו ההבטחה "וירשתם אותה וישבתם בה", לא זכינו לשקט. גם בחיינו במסגרת של מדינה נוצרו מצבים ושאלות הנוגעות לסכנה: האם בכלל מותר להכריז על מדינה כשאינן לכך רישיון מן האומות? ומה הדין כשיש בהכרזה סכנה למלחמה כוללת? האם מותר למדינה יהודית לצאת למלחמה באיזשהו מצב? האם יש לסגת מאדמת ארץ ישראל בגלל פיקוח נפש? האם מותר לגור בקרית שמונה תחת איום קטיושות? האם מותר לעזוב את רמת גן בזמן שעיראק שולחת טילים?

1. המאמר מוקדש לעילוי נשמת הקדושים הרוגי מלחמת תשס"א הי"ד, ולכל הרוגי ארץ ישראל המתחדשת, בתוכם הרוגות ירושלים הטהורות רוחמה ותמר, גיסי וחברתה הי"ד, שבחייהם ובמותם לא נפרדו. תודה לרב עזריאל אריאל העורך, שהאירני בהערות השזורות בהמשך, ללא פרסום וציון נוסף.
2. עיי' שו"ת ישועות מלכו (יו"ד סי' סו): "ואין ספק שהיא מצוה גדולה כי הקיבוץ הוא אתחלתא דגאולה, ונאמר עוד אקבץ עליו לנקבציו ועיין ביבמות דף ס"ד שאין השכינה שורה פחות משתי רבבות מישראל. ובפרט עתה שראינו התשוקה הגדולה הן באנשים פחותי ערך הן בבינוניים הן בישרים בלבותם קרוב לודאי שנתנוצץ רוח הגאולה. אשרי חלקו שהוא ממוזכי הרבים".

מאורעות השנה האחרונה, של "מלחמת אוסלו", העלו את אותן שאלות בסגנון חדש: האם מותר לגור בבית שיוזים עליו יום יום, והאם מותר לשלוח ילדים לבית ספר ולנסוע לעבודה או לחתונה בדרך שיש בה מטעני חבלה ומארבי ירי? הברית עם א-להי ישראל לא תמוט. גם ההלכה נתנה בברית, ולקמן נעסוק בה. אך גם נחזק אמונה ונפרסם ונודה על קיום מתמיד של הברית עם אברהם: "והיא שעמדה לאבותינו ולנו... שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו, והקב"ה מצילנו מידם"³.

לפנינו עריכה של סדר דרגות הסכנה המותרת שנדונו בהלכה. תקוותנו, שלאור דברים אלו יהיה יותר ברור איך להתמודד עם שאלת הסיכון. אין בדברי הלכה אלו משום ויתור כלשהו על הדרישה התקיפה מן הממשלה ומכל מי שיכול להניע את השלטונות לעשות את חובתם הבסיסית, ולתת ביטחון מלא לאזרחי המדינה. אך יש בהם בירור כלפי יחידים וציבור ביישובים ובערים המצויים במצב של איום וסכנה. נתפלל להקב"ה שילמדנו אמונה ודעת וישיב שכינתו להר המוריה, ובזכות מסירות הנפש של הבנים על התורה והמצוה, יהיה בנינו של ההר והבית שעליו קרוב. ונראה במהרה מה שהובטח לאברהם שם בראשונה: "כי יען אשר עשית את הדבר הזה... וירש זרעך את שער אויביו" (בראשית כב, יז-יח).

ב. שומר פתאים ה'

האיסור להסתכן פשוט וידוע. אפילו גוי שאיים על יהודי להורגו ידע לומר לו⁴: "ריקא, והלא כתוב בתורתכם רק השמר לך ושומר נפשך⁵, וכתוב ונשמרתם מאד לנפשותיכם⁶". וכן הזהירה התורה מסכנות במכשולים וצוותה על עשיית מעקה⁷. הרמב"ם כתב שם שיש מצוות עשה לעשות מעקה, ואם הניח מכשול מסוכן עובר גם בלא תעשה: "לא תשים דמים בביתך"⁸ וכתב עוד:

הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות, וכל העובר עליהן ואמר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך או איני מקפיד על כך, מכין אותו מכת מרדות. ואלו הן: לא יניח אדם פיו על הסילון המקלח מים וישתה, וכו'⁹.

3. הגדה של פסח. בפירוש תורה שלמה הביא מתניא רבתי, טו: הבטחת הגאולה שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו בין הבתרים... שעמדה לאבותינו במצרים ובבל מדי וביוון, והיא עומדת לנו באדום.
4. ברכות לב, ב.
5. דברים ד, ט.
6. שם פסי טו.
7. רמב"ם הלי רוצח ושמירת נפש יא, ה; שו"ע חו"מ תכז, ח.
8. דברים כד, ט.
9. עיי' שו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' לט) שכתב שיש דברים האסורים רק מדרבנן. בבאר הגולה (חו"מ סי' תכז אות ע) הסתפק אם האיסור הוא מדאורייתא או מדרבנן, וכתב שמפשטות דברי הרמב"ם (הלי דעות א, ד) משמע שהאיסור הוא מדרבנן. ועיי' עין זוכר (מערכת הלמ"ד אות יט) בשם תבואות שור.

גם אדם שיש לו ביטחון שיינצל בגלל רוב זכויותיו מחויב להימנע מלהסתכן, כדברי הגמרא: לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס, שמא אין עושין לו נס; ואם עושין לו נס, מנכין לו מזכויותיו. אמר רבי חנין: מאי קראה? "קטונתי מכל החסדים ומכל האמת"¹⁰.

כמו כן ישנו כלל הקובע: "סכנתא חמירא מאיסורא"¹¹. טעם האיסור להסתכן הוא אמונתנו כי הגוף הוא כלי לעבודת ה'¹², ואין האדם אדון לגופו אלא הוא קניינו של הבורא¹³. בכל זאת יש היתר להיכנס לסכנה מועטת אם זהו דבר המקובל בחברה כ', "שומר פתאים ה"¹⁴. אבל אם הסכנה מרובה – אין להתיר אפילו אם רבים טועים ומסתכנים בכך¹⁵. נראה

10. שבת לב, א.

בהמשך אותה סוגיא מסופר על ר' זירא ש"ביומא דשותא לא נפיק ביני דיקלא" מחשש לסכנה רחוקה. אך כאשר היה מדובר בעלייה לארץ ישראל, מסופר עליו בגמרא (כתובות קיב, א) "ר' זירא, כי הוה סליק לארץ ישראל, לא אשכח מברא למעבר. נקט במצרא וקעבר... אמר ליה: דוכתא דמשה ואהרן לא זכו לה, אנא מי יימר דזכינא לה". ומכאן שאף שבענייני יומיום יש להיזהר אפילו מסכנה רחוקה, אין להימנע מכניסה לסכנה כאשר מדובר בעלייה לארץ ישראל.

בענין זהירותו של ר' זירא ביומא דשותא, עי' עין אי"ה (שבת פרק ב אות קצו): "וביותר צריך להדרכה זו מי שכבר נתרום מעל דרכי החיים הטבעיים... איש כזה עלול הוא לשכוח את הטבע... על כן דווקא עליו מוטלת החובה הקדושה... להתרחק מכל סכנה טבעית... שהביטחון רק יוסיף עוז ועצמה... להתהלך באורחות החיים על פי חוקי עולם שחקק השם בעולמו".

11. שו"ע יו"ד קטז, ה ברמ"א: "סכנתא חמירא מאיסורא, ויש לחוש יותר לספק סכנה מלספק איסור".

12. רמב"ם הל' דעות ד, א: "הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה".

13. הרדב"ז (לרמב"ם הל' סנהדרין חי, ו): "לפי שאין נפשו של אדם קנינו אלא קנין הקב"ה שנא' 'הנפשות לי הנה... ובבאר הגולה (ח"מ סי' תכז אות צ) כתב: 'והמסכן עצמו כאילו מואס ברצון בוראו ואינו רוצה לא בעבודתו ולא במתן שכרו'".

14. יבמות יב, ב: ומן השמים ירחמו, משום שנאמר 'שומר פתאים ה'. שבת קכט, ב: כיון דדשו ביה רבים – 'שומר פתאים ה', ובעוד מקומות בגמרא. ועל סמך זה התיר הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב סי' מט) את העישון. אמנם בענין יציאה לטיול סתם יש להדגיש, שיש חובה לנקוט את כל אמצעי הבטיחות גם בסכנה רחוקה. עי' שו"ת אגרי"מ (או"ח ח"ב סי' נט ד"ה ומדוייק) שכתב להתיר לטייל. אבל מרן הרב קוק זצ"ל, כשעסק בטיול של רשות, החמיר מאד וכתב (אגרות ראי"ה ח"ג סי' תתנב, עמי קלב): "על דבר עצם ההליכה לטייל במקום שיש אפילו חשש רחוק של סכנה ח"ו, כבר גיליתי את דעת... שאינה מהראוי". והוסיף: "ונראה לענין דהוא הדין בכל מקום שיש בו חשש סכנה, אפילו בדרך מיעוט ורחוק מאד". ומסרים בשמו של הרב זצ"ל שרצה לאסור נסיעה במכונית מחשש לתאונות דרכים, אך לא עלתה בידו. מקור דבריו של הרב זצ"ל הוא ההשוואה בין סוגיות הבבלי (מו"ק יד, א) והירושלמי (שם ג, א). ועי' רא"ש (מו"ק פ"ג סי' א); קרבן נתנאל (אות ג); ביאור הגר"א (או"ח תקלא, ד); דמשק אליעזר (לבהגר"א שם, ס"ק ח); דרכ"ת (יו"ד סי' קטז ס"ק נב); אבני נזר (או"ח ח"א סי' לט, ד); שו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' יז פרק ב אות כב). ועי' מאמרו של הרב יהודה עמיחי: "יציאה לטיול מסוכן" (יאמונת עתיד", בהוצאת מכון התורה והארץ, גיליון 18 עמ' 11-14) ובתגובתו של הרב יעקב אפשטיין (גיליון 19 עמ' 31-32).

15. שו"ת ציץ אליעזר חט"ו סי' לט בענין עישון.

שההסבר להיות זה הוא, שיש הנהגת חסד של הקב"ה לסייע להגנתו של אדם בסכנה, אם הגיע אליה בתמימות וחוסר ידיעת הסיכון, ואפילו מתוך רשלנות של בורות¹⁶.

ג. מנהג הסוחרים

סכנה בדרגה גדולה יותר לוקחים על עצמם בעלי מלאכה, וגם זה בגדר המותר. המקור לכך הוא מה שנכתב בתורה בנוגע לאיסור להלין שכר שכיר, שכך דרכה של העבודה הרגילה שיש בה סכנה. וכך נאמר בגמרא¹⁷:

"ואליו הוא נושא את נפשו"¹⁸. מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה, לא על שכרו"?

ומתוך כך פסק הנודע ביהודה שאסור לצאת לציד לצורך שעשועים, בעוד שהדבר מותר לצורך פרנסה¹⁹. דרגת סיכון זו מותרת גם לצורך מצוה רגילה²⁰. ואכן כתבו הפוסקים, שיש לעלות לארץ ישראל במצב של סכנה מסוג זה, שאנשים נכנסים אליה לצורך פרנסתם. וכך כותב ר' יהודה הלוי בספר הכוזרי²¹ בענין העלייה לארץ:

אשר לסכנה ביבשה ובים אינה בגדר 'לא תנסו את ה' א-להיכם'. דומה היא יותר לסכנה שמסתכן למשל הסוחר הנודד למרחקים מתוך תקוה להרוויח בסחורתו.

16. אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמ' קכו: "ד"א 'שומר פתאים ה' – אלו הם הקטנים, שבלשון ערבית קוראין לנער פתי.... ד"א 'שומר פתאים ה' – אלו עמי הארץ שאינן משמרים המצוות כראוי". ועיין עוד סברות שכתבו בזה בספר הצבא כהלכה (להרב יצחק קופמן, עמ' קיח הע' 16).

17. ב"מ קיב, א.

18. דברים כד, טו.

19. שו"ת נודע ביהודה מהד"ת יו"ד סי' י.

20. בפתחי תשובה (יו"ד סי' קנו ס"ק ג) מביא את דברי התפארת ישראל (ברכות פ"א מ"ב) שכתב: "היכא דלא שכיחא היזקא ומצוה דעסיק בה אגוני מגני". והרב יעקב אריאל שליט"א (שו"ת "באהלה של תורה" ח"א סי' ז אות ג-ד) כתב שהוא הדין לכל מצוה, שאין להימנע מקיומה אלא ב"קביעא היזקא". וכן כתב בספר מסילת ישרים (פרק ט): "שמא תאמר, הרי מצינו שחייבו חכמים בכל מקום שישמור האדם את עצמו שמירה מעולה ולא ישים עצמו בסכנה אפילו הוא צדיק ובעל מעשים, ואמרו (כתובות ל, א): הכל בידי שמים חוץ מצינים פחים, ומקרא כתוב (דברים ד, טו): ונשמרתם מאד לנפשותיכם, הרי שאין להחליט הבטחון הזה על כל פנים. והתם אמרו, ואפילו לדבר מצוה: ... דע כי יש יראה ויש יראה: יש יראה ראויה ויש יראה שוטה... והכלל להבחין בין שתי היראות הוא מה שחלקו חכמים זכרונם לברכה באמרם (פסחים ח, א): היכא דשכיח היזקא שאני. כי מקום שההיזק מצוי ונודע, יש להשמר. אך מקום שאין ההיזק נודע, אין לירא". ועיין עוד במקורות שהביא הרב יצחק קופמן בספר הצבא כהלכה (עמ' קכב הע' 24-26).

21. מאמר חמישי פרק כח.

בדרגת סכנה של בעלי מלאכה וסוחרים ניתן אף לכפות את העלייה לארץ, ולכן נפסק להלכה כדברי ריה"ל הנ"ל בשו"ת המב"ט²², שכל זמן שהסוחרים אינם נמנעים מלנסוע בדרך זו לפרנסתם בגלל רמת סיכון גבוהה. וכן כתב:

וברוב הזמנים כל הדרכים משם לארץ ישראל הולכים ובאים שיירות ויכולים בעל ואשתו לכוף זה את זה לעלות... ואינו מעכב את הכפיה לעלות אלא באותם הימים שיש סכנה ידועה בדרכי. אבל כשכל הסוחרים אינם נמנעים מללכת בדרכים גם איש ואשתו יכולים לכוף זה את זה כמו שכתבתי.

אם הסוחרים יוצאים למסחרם, מותר ואפשר גם לכפות את העלייה. ואף שסתם דרכים בחזקת סכנה, בכל זאת לצורך פרנסה ולצורך מצוה מותר, וכל שכן מצוה השקולה כנגד כל המצוות. וכן כתב והסביר בשו"ת אבני שיש²³:

והטענה שכל הדרכים בחזקת סכנה, אינה טענה. דאם איתא דחיישינן לסכנת דרכים, ליתיה להאי דינא כל עיקר, דכל הבא לכפות אשתו לעלות עמו לא"י אמרינן ליה כל הדרכים בחזקת סכנה, ולא נאמר דין זה לבעלי שם לבד שעושין קפיצת הדרך, אלא לכל ישראל איתמר, ואיך אפשר להעלותה לא"י בלי שיעבור בדרכים... ואע"ג דיש מקום לומר דחמירא סכנתא מאיסורא ולמה לא נחוש לחשש ספיקא דאיסורא. טעמא רבה איכא, דקיימא לן במקום מצוה שומר מצוה לא ידע דבר רע ושלוחי מצוה אינן ניזוקין, כדאמרינן גבי בדיקת חמץ דרבנן, דכל זמן שהוא עוסק במצוה לא חלי ולא מרגיש מסכנת עקרב המצויים בגלים, יע"ש. וכ"ש במצות ישיבת א"י שהיא מצוה מן התורה וכמו שמנאה הרמב"ן במנין המצות מדכתיב 'וירשתם אותה וישבתם בה' אפי' בזה הזמן, ואמרינן בכתובות דף קיא: "המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן העולם הבא. והקבור בא"י כקבור תחת המזבח, ומתיה חיים ויציצו מעיר כעשב הארץ, ולא כן מתי חו"ל, וכמה מלי מעלייתא

22. ח"ב סי' רטז. והובאו דבריו בפתחי תשובה אה"ע סי' עה ס"ק ו. וכן כתב בשו"ת מעיל צדקה (סי' כו, הובא בפתחי תשובה שם): "...וגם הכלל שנתן המב"ט, יש לילך אחריו... נמצא בזמנינו שהספינות הולכות ובאות בכל שנה בקיץ ואף שיש סכנת לסטים על הים הא וודאי כל הדרכים בחזקת סכנה והולכי דרכים צריכים להודות וזה אינו מתחדש ואפילו הכי אמרו הכל מעלין אלא וודאי כל שאין בו סכנה מתחדשת ונולדת כופין... הא ודאי כי סערת הים אינה טענה". שו"ת מעיל צדקה נדפס בשנת ה'ת"ע (1710 למנינים), אחרי פטירת המחבר. יש המזהים אותו כרבי יונה לנדסופר שחיבר גם ספר 'בני יונה' על הל' ס"ת וספר 'כנפי יונה' על שו"ע יו"ד, והיה אחד מרבני פראג. השו"ת נדפס בעילום שמו וקיבל הסכמות מרבנים חשובים בראשם הנודע ביהודה ששיבחו, וכתב עליו "וניכר לי שהוא אחד מחכמי הראשונים".

23. ח"ב סי' צד. (מאת רבי שאול ישועה אביטבול – נולד בשנת ה"א תצ"ט (1739 למנינים) ושימש כרב העיר צפירו במרוקו).

נאמרו בה עד שאמרו ששקולה היא ככל המצוות, ואם כן בודאי הוא דאגוני מגינה מכל מיני חשש.

סיכון הסוחרים היוצאים לארץ כקנה מידה המתיר, תלוי במנהג של כל מקום בפני עצמו. לכן על הפלגה בים יפסקו הרבנים היושבים על הים ולא הרבנים שאינם רואים את חיי הסוחרים והספנים²⁴.

ד. סכנה מרובה משל סוחרים

סכנה גדולה מזו המותרת לפרנסה ולמצוה רגילה, התירו לצורך מצוות יישוב ארץ ישראל.

1. סיכון גדול בעלייה לארץ

בסוף ספר הכוזרי ישנה התייחסות מפורשת לדרגה כזו, המותרת לדעת ר' יהודה הלוי כשכוונתו

24. כן כתב בשו"ת מעיל צדקה (סי' כו): "והרבנים הקרובים היושבים על איי הים כתבו אשר עיניהם רואות בכל יום נוסעים דרך ים לקצווי ארץ עם ילדים קטנים בני יומן... אם יגזור הבית דין שבעירם שלא לנסוע מטעמים הנ"ל רשאי לסמוך על אלו אשר עינם ראו ההיפוך מהם כי לא ראינו אינה ראייה והרי זו כהורה ב"ד ששקעה החמה והיא לפנינו, דאין זה הוראה".

וצריך עוד עיון בשאלות דלקמן:

א. כיצד קובעים כיום את "מנהג הסוחרים". האם הסוחרים הם קבוצה ממוצעת או קבוצה הרגילה לקחת על עצמה סיכונים גדולים יותר מאשר הממוצע? נראה, שכל עוד זו קבוצה הנחשבת בעיני החברה כקבוצה של בני אדם "נורמליים" ולא הרפתקנים או תמהונים, די בזה כקנה מידה.

ב. מה דינה של סכנה הקיימת במידה שרבים נכנסים אליה במקרים אחרים, אלא שבהקשר מסויים היא מפחידה יותר. למשל, בתאונות דרכים נהרגים ברחבי המדינה, לאסוננו, למעלה מארבע מאות איש בכל שנה, ואף אחד לא נמנע מלנסוע בדרכים מחשש לתאונה. לעומת זאת, מספר הרבה יותר קטן של נפגעים בפעולות טרור מטיל פחד על כל תושבי המדינה, גם במקומות שבהם הסכנה פחותה מאשר סכנת התאונות. נראה שיש להתייחס לשקלול של המציאות עם התגובה של האנשים. כלומר, השאלה אם הסוחרים פוחדים לנסוע, היא אמת המידה המבררת מה נחשב מסוכן כי זה משתנה לפי יחס החברה, ולא קובעת רק הערכה אובייקטיבית של הסכנה לפי סטטיסטיקה מתמטית. כך העיר הרב יצחק קופמן בספר צבא כהלכה בהשוואת נסיעות ותרופות (עמ' קיט הע' 16). וראה מה שדן הרב יעקב אריאל (שו"ת 'באהלה של תורה' ח"א עמ' 101) באחוזי הסכנה, ומסיק שתלוי בנסיבות וברמתו הרוחנית של השואל.

ג. עוד יש לשאול, איך להתייחס למצב שבו חלק מהסוחרים פוחדים לנסוע וחלק אחר אינו פוחד לנסוע. האם הקובע הוא מנהג "כל הסוחרים", כדברי המב"ט? ומה הדין במקרה הפוך, שבו סוחרים רבים אינם נמנעים מלנסוע, אך אינם עושים זאת רק משיקול כלכלי אלא מוכנים להסתכן משיקולים אידיאולוגיים. האם נתחשב בהם כדי לחייב את ההסתכנות? מסתבר שכמו בדיני תורה די ברוב או אולי אפילו מיעוט הניכר, כי הקובע הוא שסוחרים מגיעים ולא חסרה סחורה הרגילה להגיע. שאם בימים רגילים יש תחלופה טבעית של ספקים ואם אחד מפסיק לבוא יבוא אחר במקומו, כך בעת סכנה אם מגיעים הסוחרים אין זה בעיניהם סכנה, ומה לי אם אידיאולוגיה גרמה או סיבה אחרת. וכן שמעתי מחכם אחד שסוחרים הם אנשים המונעים מלחץ הפרנסה. לכן דווקא מי שפרנסתו תלויה במקום כגון בעל מפעל או מכולת, או ספק שאין לו מקור פרנסה אחר הוא הקובע מנהג הסוחרים, ולא מי שבקלות יכול להתפרנס במקום אחר ולכן הוא נרתע יותר מפני הסכנה.

של העולה לארץ היא לזכות בעילוי רוחני וכפרת עוונות על ידי חיי לימוד ותפילה בארץ. הוא מתייחס לסכנה גדולה יותר מזו של הסוחרים אם כי פחותה מסכנת מלחמה. ואלו דבריו²⁵:

ואם האיש העולה לארץ ישראל מכניס עצמו לסכנות גדולות יותר מפאת תשוקתו ותקוותו לכפרת עוונות, יש לו התנצלות על שימו את נפשו בכפו לאחר שעשה חשבון הנפש והודה על החיים שנתנו לו עד היום וגמר בלבו להסתפק בהם ולהקדיש שארית ימיו לעשיית רצון א-להיו. ואם יזכה כי יצילהו הא-לוה מכל הסכנות יודה וישבח, ואם יאבד בעוונותיו ימצא סיפוק בידיעה כי רוב עוונותיו נתכפרו לו במותו. יודע הוא כי דרכו זאת טובה מדרך האנשים המסכנים נפשותם במלחמה אם למען זיכורם בשירי הגבורה והניצחון או בגלל השלל הגדול אשר יקחו. אכן קלה הסכנה שסיכן הוא את נפשו אף מזו שנסתכנו בה האנשים היוצאים למלחמת מצוה מתוך תקוה כי יהיה להם חלק לעולם הבא.

2. כפיית אדם אחר להסתכן

עם זאת, לגבי כפיית בן הזוג לעלייה לארץ נפסק שאין יכולת לכפות על בן הזוג את העלייה אם הסכנה גדולה מזו של הסוחרים. וכך נפסק בשולחן ערוך²⁶:

יש מי שאומר דהא דכופין לעלות לארץ ישראל היינו באפשר בלא סכנה. הלכך מסוּף המערבה עד נוא אמון אין כופין לעלות, ומנוא אמון ומעלה כופין לעלות דרך יבשה וגם דרך ים בימות החמה אם אין שם לסטים.

מקור הדברים שמציין ה"בית יוסף" להלכה זו הוא הרשב"ץ, ולא התוספות²⁷ המתייחסים למשנת "הכל מעלין לארץ ישראל". כידוע דעת התוספות היא: "אינו נוהג בזמן הזה, דאיכא סכנת דרכים". אבל הם אוסרים גם בסכנה רגילה שבה נוסעים הסוחרים. ומה שבשו"ע פסק שאין כופין, זה בדרגת סיכון גבוהה יותר. וכך נכתב ב"כנסת הגדולה"²⁸:

ואומר אני שסובר הרב המחבר ז"ל שהתוספות והר"ש והרשב"ץ אינם שווים בדין זה. דהתוספות ז"ל סוברים דבזמן הזה אינו נוהג כלל אפילו למי שאפשר לו לעלות בלא סכנה... אבל הר"ש והרשב"ץ ז"ל מחלק בין היכא דאפשר לעלות אף על פי

25. מאמר חמישי פרק כח. למעמדו של ספר הכוזרי בפסיקת הלכה עיי מאמרו של הגרש"י זווין "הכוזרי בהלכה" בספרו לאור ההלכה עמי רפא.

26. אה"ע עה, ה.

27. תוס' (כתובות קי, ב ד"ה הוא); רשב"ץ (כלל לה סי' ב); בית יוסף (אה"ע סי' עה ד"ה שאלה לא"א הרא"ש ז"ל).

28. סי' ע אות כג.

שלפעמים יקרה מקרה רע כיון דאין זה אלא פעם אחת ביובל לא מקרי מקום סכנה. והרב ב"י ז"ל דחה דברי התוספות... אבל סברת הר"ש והרשב"ש אפשר שיודה הרא"ש.

ולכן פסק בשו"ת המבי"ט הנ"ל שבסכנה גדולה בה נמנעים הסוחרים אין לכפות:

אם זה שרוצה לעלות לארץ ישראל מחוצה לארץ הוא רחוק הרבה מארץ ישראל שיש סכנה בדרכים ללכת ממלכות למלכות אשר אין שלום ביניהם בין בים בין ביבשה, אינם יכולים לכופף את זה לעלות. וגם אם חוצה לארץ זו אינה רחוקה והוא מלכות אחד אם הוא שעת חירום שיש סכנה בדרכים ימתינו עד שיעבור זעם שיהיו הדרכים בטוחים שאין הסוחרים נמנעים מללכת ולבוא באותם הדרכים...

3. המקורות לכך שיש מקום להסתכן

כאמור בדברי ריה"ל בכוזרי לעיל, יש מקום לעלות גם בסכנה גדולה יותר מזו של הסוחרים. וכך נפסקה הלכה גם בשו"ת מעיל צדקה²⁹. ההשמטה מתייחסת למצב סכנה גדולה, בו אין לכפות את האשה לעלות לארץ, אבל מי שרוצה לעלות לארץ ולנהוג מנהג חסידות לפני משורת הדין, מותר לו להסתכן. ולפי דבריו ברור שמותר לכל המשפחה להיכנס לסכנה גדולה ולעלות, אם אכן שני בני הזוג מסכימים לכך, בגלל גודל מצוות יישוב הארץ. ואלו דבריו של שו"ת מעיל צדקה:

וגם מגדולי המחברים שכתבו על זמן שהיו סכנות גדולות על הדרכים לא כתבו כי אם שלא לכופף אדם את אשתו, אבל הרוצה בעצמו לנסוע אין מוחין בידו, כי לבו שלם ובטוח בה' ששומר מצווה לא ידע דבר רע³⁰.

המעיל צדקה מביא מקור לדבריו מעזרא:

והנראה לי סמך לדבר (להיתר) מעזרא שנסע לירושלים מן הגולה דרך רחוק מהלך

29. דברי הימעיל צדקה' הובאו בפת"ש בהשמטות קלות, אך משמעותיות. ויש להעיר על משמעותן של השמטות אלו. האם יש לטעון שהפת"ש השמיט את הענין של סכנה מרובה משל סוחרים משום שלא הסכים אתן? נראה ברור שההשמטה נובעת מזה שכאן מדובר בהלכות כתובות בשאלת כפיית האשה ובכפייה מודים כו"ע שבסכנה מרובה אי אפשר לכפות. ולעולם מודה הפת"ש למעיל צדקה בענין היתר הסיכון המרובה למי שרוצה לעצמו, אך לא הזכירו כי הוא נושא צדדי שלא שייך להלכה שבשו"ע. וגם המקרה עליו נשאל המעיל צדקה היה במצב בו הסוחרים אכן נסעו, ועל המצב בו הסכנה גדולה והסוחרים אינם נוסעים כתב להלכה רק בהערת אגב, שלא היתה מעשית לאותו מקרה.

30. בהמשך הדברים כתב המעיל צדקה: "והלבוש בסימן עה כתב לשון 'אסור לו לסכן נפשו'. אבל לא ידעתי מנין לו זה".

חמישה חדשים ומפני הבושה לא ביקש חיל ופרשים מן המלך ללוותו אף כי היו נשים וטף רב עמהן³¹...

מקור נוסף לדברי המעיל צדקה ניתן להביא ממה שפסק הרמב"ם בהל' מלכים בענין יציאה מן הארץ בזמן של רעב קשה, שהוא שעת סכנה:

ואף על פי שמותר לצאת, אינה מדת חסידות. שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו, ונתחייבו כלייה למקום³².

ולדעה זו יש לומר שכניסה לסכנה גדולה למען יישוב ארץ ישראל אינה דין אלא מדת חסידות. ולכן אין כופין על כך.

מקור נוסף יש בחידושי הרמב"ן למסכת שבת³³, המבאר שאלישע בעל כנפיים הסתכן אפילו על מצוות עשה. הרמב"ן סמך זאת על המכילתא דרבי ישמעאל³⁴:

רבי נתן אומר: 'לאוהבי ולשומרי מצותי', אלו ישראל שהם יושבין בארץ ישראל ונותנין נפשם על המצוות. מה לך יוצא ליהרג, על שמלתי את בני, מה לך יוצא לישרף, על שקראתי בתורה, מה לך יוצא ליצלב, על שאכלתי המצה, מה לך לוקה מאפרגל, על שנטלתי את הלולב; ואומר: 'אשר הוכיתי בית מאהבי', מכות אלו גרמו לי ליאהב לאבי שבשמים.

ועיי בפירוש 'זית רענן' לבעל המגן אברהם³⁵.

שבארץ ישראל היו גזירות קשות והיו יכולים לברוח לחו"ל. ואפילו הכי מסרו נפשם על ישיבת ארץ ישראל. משא"כ היושב בחו"ל במקום גזירות קשות מתחייב בנפשו דלא אזיל למדינה אחרת.

31. עזרא ה, כא-כב, לא.

32. רמב"ם הל' מלכים ה, ט. ועיי שו"ת "באהלה של תורה" (ח"א סי' ו אות ג), שם כתב הרב יעקב אריאל: "לדעת הרמב"ן, יש למצוות יישוב ארץ ישראל שני חלקים: מצוה ציבורית, לכבוש את הארץ, ומצוה אישית, לדור בארץ. החלק הראשון כולל בתוכו גם חשש לסיכון אישי, וכמו שכתב המנחת חינוך, מצוה רד, שעל דעת כן חייבה התורה במלחמת מצוה, למרות שיש בה סיכון אישי לחלק מהלוחמים. ועיי עמוד הימיני (סי' יד, למו"ר הגר"ש ישראל זצ"ל), שמאחר שמלחמה היא מצוה ציבורית החלה על הכלל כולו, סיכנו של הפרט אינו מובא בחשבון ביחס לכלל... לכן בשעת חירום לאומית אסור לפרט לחשוב רק על עצמו, אלא עליו לשקול שיקולים ציבוריים, מה התועלת ומה הנזק שעלולים מעשיו לגרום לכלל".

33. דף מט, א.

34. יתרו פרשה ו.

35. על מדרש זה, בילק"ש רמז רצב.

ובכפתור ופרח³⁶:

נמצא לרבי נתן האהבה היא המסירות נפש על מצוות או על ישיבת ארץ ישראל. לפיכך, מותר היה להישאר בארץ ולקיים את המצוות אף שהדבר גרם שהרומאים הוציאו אותם להורג. לעומת זה בחוץ לארץ אסור להישאר בארץ בה יש גזרות שמד³⁷.

4. סיכון ילדים קטנים

מתוך כך יש לדון ביחס למשפחה שיש בה ילדים קטנים. האם מותר להוריהם להכניס אותם למצב של סכנה למען יישוב ארץ ישראל? ואכן זה היה תוכן השאלה שהובאה בפני ה"מעיל צדקה" הני"ל³⁸:

שלושה חברים שרצו ליסע לארץ ישראל, הם ונשיהם ובניהם הקטנים בני שנים ושלוש שנים. והבי"ד שבעירים רוצים לעכב על ידם שלא ליסע עם בנים הקטנים מחשש סכנה פן לא יוכלו לסבול צער טלטול הדרך ונענוע הספינות ושינוי האוויר.

ועל כך השיב המעיל צדקה:

ובענין שחששו בי"ד הני"ל כי היה סכנה לקטנים, זה אינו, דא"כ הוי"ל למתניי או חד מפוסקים למימר דאם באה מחמת טענה מחמת בנים הקטנים שומעין לה. אלא ודאי זה אינו, כי אין סכנה פרטית לקטנים יותר מלגדולים. כי מצד סכנת טביעה ושביה ולסטים, הרי קטן וגדול שם הוא, ואם מטורח הנענוע, הרי הקטנים בטבעם קלי התנועה³⁹.

ואף כאשר מדובר בסכנה גדולה יותר, שבה אין האיש כופה את האשה לעלות עמו, כותב המעיל צדקה:

ואומדן דעת הוא לקטנים דניחא להם לעשות המצווה בקטנותן... אלא כל מה שמותר לעשות בשלו, גם בבניו הקטנים מותר⁴⁰.

36. פרק עשירי, הוצאת לונץ, עמ' ריח.

37. אגרת השמד לרמב"ם (הוצאת מוסד הרב קוק, עמ' סו): "...יגלה למקום ראוי ולא יעמוד בשום פנים במקום השמד. וכל העומד שם הרי הוא עובר (כשעושה את העברות באונס) ומחלל שם שמים והוא קרוב למזיד".

38. חלק מהדברים בהמשך תשובתו לא הובאו בפת"ש. ועיי לעיל מה שהערנו על ההשמטה.

39. ועיי בתשובת מהר"ם מרוטנבורג (סיי רג) ובש"ך (יו"ד סיי רכח ס"ק צז), שם נאמר שבמקום סכנה אין לעלות לארץ עם אשה הרה.

40. המעיל צדקה נוקט כדבר פשוט שמותר להורים להכניס את ילדיהם לכל סכנה שהם עצמם רשאים להיכנס אליה, והדבר הוא זכות לילד (רק במקום שיש בו סיכון חינוכי חמור, שאין זו זכות לילד, הדבר

רק הסתייגות אחת יש בדבריו, והיא מצב של יציאה לתרבות רעה של הילדים מפני חוסר פרנסה:

וכבר נהגו העם שאינם נוסעים עם בנים קטנים. והכל בשביל קושי השגת הפרנסה שם, וחוב הוא לקטנים. וח"ו יש לחוש שיצאו לתרבות רעה עד לא יחזק שכלם עליהם לסבול חיי צער.

אם כן כשאין חשש מוחשי כזה, מותר להורים להתיישב בארץ ישראל במצב של סכנה, גם אם יש בכך סכנה לילדיהם⁴¹.

ה. סכנת מלחמה

סיכון של מלחמה הוא סכנת נפשות גמורה, ולכן, כאמור, אין לכפות לעלות אם יש מלחמה בארץ או בדרכים המוליכות אליה. האם זה אומר שאין לגור בארץ באיזור שיש בו מלחמה? התשובה היא שיש מצוה לכבוש את הארץ וליישב אותה. הכיבוש בדרך כלל נעשה על ידי מלחמה, ולכן מצוה זו של תורה דורשת להסתכן. במלחמה, ולא רק שמותר אלא אף מצוה וחובה על חיילים להסתכן⁴².

אכן אסור). שאלה זו עלתה על סדר היום הציבורי לאחר הפגיעות הקשות שהיו בילדי כפר דרום, והדבר מחייב התמודדות גם במישור המוסרי והרעיוני.

מקורה של ההשקפה המבחינה בין סיכון של אדם מבוגר לבין סיכון של ילד – נראה שהוא נעוץ בשני עקרונות המונחים ביסודה של התרבות המערבית: האחד הוא הרחמים על כל ילד, משום שהוא חסר ישע ופגיעה בו מעוררת רגשות קשים. והשני – הטענה שמותר לאדם לסכן את חייו שלו למען המטרות החשובות בעיניו, אך אין לו שום היתר לסכן את זולתו, ובפרט את ילדיו, למען מטרות כאלה.

הטענה הראשונה – מקורה במוסר הנוצרי. מוסר זה אינו מבוסס על ערכותם וקדושתם של חיי אדם שנברא בצלם א-להים, שהרי מנקודת מבט זו, של קדושת החיים, אין הבדל ערכי בין חייו של ילד קטן לחייו של חייל בצבא. המוסר הנוצרי נוסד על חשיבותם של הרחמים על המסכן, הסובל וחסר הישע. מוסר היהדות, לעומת זאת, מבוסס על קדושת החיים כערך מוחלט, מבלי להבחין בין דם לדם.

הטענה השנייה היא אופיינית לתרבות המערבית, ובעיקר לנקודת הכפירה שבה. גם היא אינה רואה ערך עצמי בקדושתם של חיי אדם הנברא בצלם א-להים, ומתוך כך היא מצדיקה את ההתאבדות. לפי תפיסה זו, אין ערך שלמענו נדרש למסור את החיים או לסכן אותם, מפני שאין בנמצא ערכים מוחלטים כלשהם. ההצדקה להסתכנות למען ערכים נובעת, לתפיסה זו, מכך שהאדם הוא אדון על גופו, חייו וגורלו, וזכותו היא לסכן את עצמו למען כל מטרה שהוא רואה לנכון. מתוך כך שוללת התרבות המערבית את זכותו של אדם לסכן את חייו זולתו למען ערכיו הוא. מוסר היהדות לעומת זאת, רואה הן בחיים והן בערכים שלמענם יש לסכן את החיים – ערכים מוחלטים, הנשקלים זה מול זה במשקל אובייקטיבי ולא במשקל האינטרס האישי.

41. כך, למשל, נהג הרב יהודה ליב פראנק, אביו של הגרצ"פ פראנק, שהיה בין מייסדי חדרה ושימש כרבה הראשון של המושבה וכראש הוועד המקומי, עד שנאלץ לעזוב את המושבה בגלל הקדחת שתקפה אותו ושממנה נפטר בסופו של דבר (ראה בספר "משואה לדור", מאת הרב שבתאי רוזנטל, פרק א).

42. אריכות ומקורות בעניין זה בהקשר פיקוח נפש, מלחמה ונסיגה ראה למשל ב'תחומין' כרך י עמודים

אי אפשר להצליח במלחמה בלי מסירות נפש⁴³, וכך הם דברי הרמב"ם בהלכות מלכים⁴⁴:

ומאחר שייכנס בקשרי המלחמה, יישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה, וידע שעל ייחוד השם הוא עושה מלחמה, וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונו מלבו, ויפנה מכל דבר למלחמה...

- 26-61 מהרב אהרנברג, הגר"ש ישראלי זצ"ל והרה"ג עובדיה יוסף שליט"א. סיכום נרחב בספרו של פרופ' אליאב שוחטמן "ויעמידה ליעקב לחוק" עמ' 36 והלאה, ועוד.
- 43 בקריאות הרבנים שהתנגדו להסכם החלוקה מופיע גם טיעון הלכתי של קידוש השם. ולדעתם יש בחובת הבעלות והשליטה על ארץ ישראל חובת מסירות נפש של יהרג ואל יעבור!
- עיי "תחומין" (חלק ט עמ' 286) מהרמ"א עמ"א, הרב הראשי לתל אביב: "ובשעת הגזירה אנחנו מחוייבים למסור את נפשותינו אפילו על 'ערקתא דמסאני' על אחת כמה וכמה שאסור לנו לכפור בקדושת הארץ, והחתימה על ויתור כזה תהיה כפירה בקדושת הארץ, כי דבר קדוש לא ניתן למקח וממכר".
- הרב מנחם זמבה הי"ד (שם עמוד 292): "אנחנו שומרי התורה והחרדים על דבר השם של תורה שבכתב ושבועל פה מראשו ועד סופו מוסרים את נפשנו על כל אות ואות ועל כל מנהג שבישראל בשום אופן לא נוכל להסכים לוותר אפילו על צעד ושעל אחד מארצנו הקדושה".
- וכך נאמר בשיחות הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: "כידוע עקירת מצווה מן התורה היא בגדר יהרג ואל יעבור. רק לגבי שפיכות דמים גילוי עריות ועבודה זרה. כל זה במצבים רגילים, אבל בשעת כפיה וגזירה גם דבר קל הוא חמור, ויש למסור את הנפש אפילו על שרוך נעל..." (פרשת כי תצא שנה ב פסקה 16).
- "יש המקשים קושיה הלכתית כביכול: חיוב מסירות נפש... על מצווה ועל הדת, ולא אם הם מתכוונים להנאתם... זו אינה קושיה, שהרי הנאת עצמם זאת היא כוונתם לשלוט פה בארץ. והנאתם זאת היא בניגוד למצוות התורה שאנו נהיה שולטים בארץ הזאת". (שיחות הרצי"ה "בענייני התיישבות" פסקה 1, וכן במכתב שפורסם ב"הצופה" ב' אדר תשל"ד). ועיי רמב"ם הל' יסודי התורה ה, א-ג.
- ועיין מה שכתב הרב יעקב אריאל (מורשה ט עמ' 44): "טענה זו טעונה הסבר... למי שמעמיק חקר בשרשו של המאבק הממושך והחמור שבינינו לבין הערבים על ארץ ישראל... אפשר לראות... כשעת שמד שנושאה הוא עקרוני ולא אינטרסנטי בלבד... כל ערעור על מעמדו של עם ישראל בארצו זופן בחובו סכנה חמורה ביותר לקיומו הרוחני של העם שיש לראותו כעקירת התורה חלילה... חלק ניכר מיחסם של הערבים במדינות ערב למדינת ישראל אינו מבוסס על אינטרס ממשי אלא על שנאת ישראל הניזונה בין השאר ממסורת דתית ארוכה. האיסלאם כדת טוטליטרית אינו יכול להכיר בצדקת קיומו של עם ישראל... יש כאן אפוא בין השאר גם סכסוך דתי המקנה לבעיה שלפנינו גם ממד של קידוש השם ששיקול של פיקוח נפש אינו עומד בפניה".
- לאחרונה פורסם, שלעמדה עקרונית הזו נראה כמצטרף גם הרב יהודה עמיטל ראש ישיבת הר עציון. ואף שלגבי ארץ ישראל פעל ונקט עמדה וותרנית מטעמים שונים, כולל חשש לסיכון, לגבי הר הבית הבין שיש להילחם ולהסתכן, כעמדת הרבנים דלעיל. וכך דבריו בדף קשר לתלמידים (גליון מספר 792): "כיום יש כאלו המוכנים למסור את הר הבית לפלסטינאים מתוך אמונה שצדק כזה יוביל לשלום. לדעתי וויתור כזה אינו עולה בקנה אחד עם תפיסת היהדות. כשם שחיינו של אדם פרטי אינם הערך העליון, וישנם איסורים שעליהם אנו מצווים גם להיהרג ולא לעבור – כך גם בחיי הכלל. ישנם ערכים שהחברה והמדינה מחוייבות להסתכן למענם. ובפרט – בחיינו כאומה ישנם תחומים שהם "קווים אדומים" בבחינת "יהרג ואל יעבור". חברה המעמידה במרכז תרבותה את "קדושת החיים" וערכיה אינם כוללים ערך עליון של "חיים של קדושה" – עתידה להתדרדר לשחיתות ולהשחתה מוסרית". ועיי"ש בהמשך שנראה כמחלק במה שכתב: "ריבונותנו על הר הבית אינה שאלה הלכתית או דתית".
- 44 הלכות מלכים ז, טו.

דברי הרמב"ם אמורים בחיילים העומדים בחזית. האם אזרח יכול גם כן להיכנס לסכנה כזו? נראה שהתנאי להיתר זה הוא שיהיה ברור שהאזרח תורם בפעולה שהוא עושה להצלחת המלחמה, ואז אין הבדל בין אזרח לחייל. הכלל במלחמה הוא, שחייבת להיות הערכה שיש סיכוי למשימה להצליח. זהו למעשה גם תנאי המחייב גם את החיילים ואת המלך או ממשלה השולחים אותם למלחמת מצוה. אין רשאים לצאת אם ברור שלא יצליחו במשימה⁴⁵, וכל שכן אזרחים.

אשר על כן אם ממשלה בישראל מתירה לגור באזור ספר או כל אזור שיש בו לחימה, הרי היא כאילו אומרת שיש לה יכולת לשמור על שלטון וביטחון בשטח בו מדובר, והיא מגייסת את התושבים להחזיק מעמד ולהיות שותפים עם החיילים בשמירת השטח וביישובו⁴⁶. לכן הדבר מותר גם ברמת סיכון גבוהה כמו זו הנדרשת מחיילים. ולפי זה אם הנסיעה והמגורים ביישוב הם סכנה, אבל הצבא מאפשר לנוע שם, יש לראות בזה גיוס של התושבים כדי להגן על השטח מכיבוש ערבי. ואכן גם קצינים וגם ראשי שלטון קראו לתושבים בכל התקופה האחרונה להמשיך להחזיק מעמד במצב הקשה⁴⁷, כי כולם מבינים שהמשך החיים ביישובים עוזר למאבק נגד הערבים, ובחוגי הצבא יש התפעלות של ממש מההיענות של התושבים לצורך להמשיך את החיים גם תחת סכנה. למעשה אנו רואים בעינינו, שדרך שנוסעים בה יהודים מוגנת יותר על ידי הצבא, בין אם בגלל רצון לשמור על החיים ובין אם בכך שמגבירים את הרגשת השייכות למקום כחלק מארצנו בגלל שגרים בו יהודים.

45. וכן כתבו רבים, וזה פשוט. וראה במקורות שהבאנו לעיל, הע' 32, 42. ויש להסביר בזה שיש לקחת בחשבון כישלון של מלחמה מכוח פיקוח נפש של המדינה אך לא של היחיד. וכן כתב הרב שלמה גורן בספרו "משיב מלחמה" (כרך א עמ' יד עפ"י גמרא שבועות לה, ב ותוד"ה דקטלא), ועוד כתב שבמלחמת רשות מוגבל המלך עד שיעור אבידות של שישית מהלוחמים.

46. מכתב הרבנים הראשיים לשעבר הרב אברהם א. שפירא, והרב מרדכי אליהו שליט"א לתושבי ישי"ע, פורסם בעיתונות בחשוון תשס"א, שבכל כביש שבו הצבא מאפשר נסיעה, יש לנסוע. הרב אלחנן בן נון, רב הישוב שילה, פירט מאד בנושא הזה (בדף "לבנימין אמרי", ביטאון רבני בנימין, פ' חיי שרה תשס"א), והנה חלק מדבריו: אמונה בהשם ובבחירת ישראל הם המפתח לעמידה איתנה ולניצחון על אויבינו... ישיבה איתנה בישי"ע בולמת כניעה מדינית מחפירה, שומרת על חלקי ארץ ישראל ומחזקת ידה של רבים בעם ישראל שבודקים את התנהגותנו... נסיעה רגילה, הרי היא בגדר של יישוב ארץ ישראל. לעומת זה, סיור לאבטחת צירים הרי הוא כיבוש, וכיבוש חייבים רק גברים המוכנים לכך כראוי... צריך לנוע עם מה שנחוץ, כגון נשק או אנשים נוספים ברכב לפי הצורך, אבל לא להימנע מסדר חיים בסיסי רגיל... אמצעי מיגון כגון נגד ירי וקירות מסתור, ודאי מותר להשתמש בהם לפי הצורך, אבל לא להיגרר יותר מדאי; דבר שמגביר את הפחד, וגם מרבה דאגה אצל אחרים שאינם מצויידיים באמצעים כאלה... יש להישמע להוראות הצבא... נתפלל ונרגיש כי "קרוב הי לכל קוראיו"... עד שנזכה לגאולה שלימה בקרוב.

47. הרמטכ"ל בביקור בעצמונה, וכן מח"ט בנימין בראיון לעיתון מטה בנימין, חשוון תשס"א. האחרון הסביר שאין לתושבים בבית אל להתלונן על כך שרמת הביטחון איננה כמו בשכונת רחביה בירושלים, כי הם באו למקומם מתוך ידיעת הקשיים, ועליהם להמשיך להיות חזקים.

כאמור, אין בדברי הלכה אלו משום ויתור כלשהו על הדרישה התקיפה לתת ביטחון מלא לאזרחים. אין להשלים עם מציאות בה ילדים נדרשים להסתכן כמו חיילים כאשר ישנם אמצעים צבאיים ואחרים לכבוש בארץ ולשלוט בה. אבל גם במצב ביניים – בו ישנה חולשה של השלטון או לחימה המחייבת החזקת מעמד עד יעבור זעם – ההסתכנות ברמות השונות ובתנאים שהזכרנו, היא מותרת לפי ההלכה, ואף ראוי שלא להימנע מלשמור על שגרת חיים סבירה למרות הסכנה, וודאי שלא לעזוב את היישובים. עם זאת, מי שמרגיש שאינו מסוגל לעמוד במתח המתמיד ולהתמודד עם הפחד היומיומי ועקב כך הוא מגביל מאד את עצמו בנסיעות, ואף מחליט לנטוש את היישוב – אין לראותו כחוטא, חלילה, וכפי שכתבנו לעיל, שהסתכנות יתירה למען יישוב ארץ ישראל היא מדת חסידות ולא חובה שכופין עליה. והדבק בארץ קדוש יאמר לו ושכרו הרבה מאד.

ו. סיכום

א. איסור ההסתכנות פשוט וידוע, מהכתוב "ונשמרתם מאד לנפשותיכם", ו"סכנתא חמירא מאיסורא". אבל מותר להיכנס לסכנה מועטת, בתנאי שזהו דבר מקובל באורח החיים הרגיל של החברה, ועל זה נאמר, "שומר פתאים השם".

ב. מותר להסתכן גם בסכנה יותר גדולה, כל עוד "לא שכיח היזיקא" לצורך פרנסה ולצורך מצוה, וכל שכן מצוות יישוב ארץ ישראל, השקולה כנגד כל המצוות. וזאת בתנאי שזוהי דרגת סיכון שלוקחים על עצמם הסוחרים היוצאים לדרכים. בדרגת סיכון זו יכול אחד מבני הזוג גם לכפות את זולתו לעלות לארץ. קנה המידה לזה הוא לפי מנהגם באותו מקום וזמן.

ג. מותר להיכנס לסכנה גדולה יותר מדרגת סיכון הסוחרים, למי שרוצה לנהוג מנהג חסידות לפנים משורת הדין, ולעלות ולגור בארץ ישראל אפילו עם כל משפחתו. אך זאת בתנאי ששני בני הזוג מסכימים. טעם הדבר הוא מפני גודל המצוה של יישוב הארץ.

ד. מותר להסתכן אפילו סכנה גדולה יותר כמו שמסתכנים חיילים במלחמה. אך בתנאי שיש הערכה ברורה שהסיכון הזה מועיל לכיבוש הארץ ויישובה, כגון שיש לכך הסכמה משלטונות הביטחון והצבא.

